

Keel koolis

Värav täisnimese keelemaailma

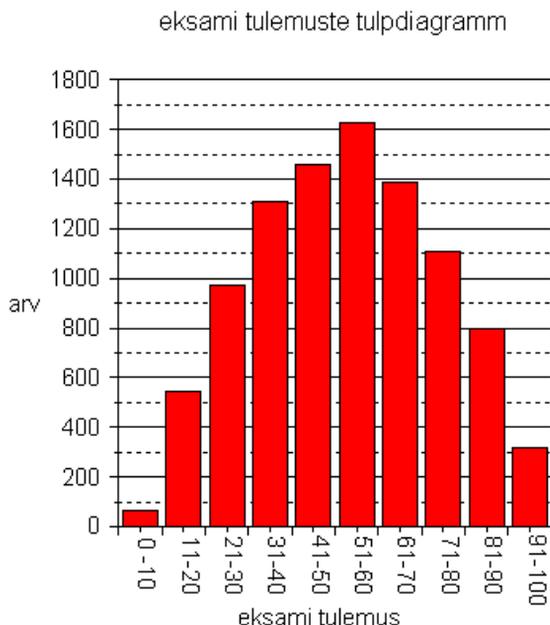
Krista Kerge

Tallinna pedagoogikaülikooli üld- ja rakenduskeeleteaduse dotsent

Emakeeletunnid tunduvad mõnelegi mõttetud. Mida lähemale kooli lõpp, seda tähtsamaks muutub koolitöös kirjand. Harjutatakse ja harjutatakse, kuni tekib kramp, et kuskil käib *ja* ees koma, ning hakatakse seda esimest korda elus kõikjale panema. Riigikirjand ei suju: kooli aastahinde kahemeestest saavad pooled ka riigikirjandi eest kahe ja ülejäänud kirjutavad tavamõistes kolme peale. Kolmemeestest kergitab kirjandihinne vaid 16% enesetunnet. Neljalistest kirjutab kolmandik hoopis alla rahuldava taseme (alla 51 punkti) ja n-ö viie peale umbes 3%. Kas pole liiga suured käärid?

Korrelatsioon kooli aastahindega on 0,55, st nigelavõitu. Statistika lugeja ei tea, kas võrdlusel pannakse rahuldav riigieksameil kehtiva alampiiri (21 punkti) juurde või koolitöös kehtiva 50% tulemuse juurde. Pilt ei erine aga suurt muude ainete omast, kus vastavus kõigub 0,55 ja 0,63 vahel.¹ Kahjuks ei näi riik sugugi küsivat, mida statistikaga peale hakata. Rühmade (soo, kooli asukoha või suuruse jm) kaupa riigieksami ja koolihinde vastavust ei arvutata, olemasoleva statistika avaliku selge mõtte ja tõlgenduse asemel leiab riikliku eksami ja kvalifikatsioonikeskuse koduleheküljelt statistiku slängis kommentaare, puha hiina keel. Ülevaadet ei anna ka analüüsiraamat.²

Riigikirjandi järgi otsustades kirjutab ranges mõttes rahuldavalt umbes 55% noori (neil on üle 50% maksimaalsest punktisummast). Tulemuste jaotus 100 punkti skaala piires oli 2003. aastal järgmine:

Joonis 1. Eestikeelse riigikirjandi tulemuste jaotus 2003³

Kirjand on lõpptulemus, värvav iseseisva tee algul. Siit edasi ei õpita emakeelt, vaid eriala ja ametit. Kirjutajale on kirjanditulemus seega kiitus või solvang – temal ei ole sellest enam midagi õppida. Noorte tulemustest peaksid õppima hoopis nende õpetajad ja eksamineerijad, kelle asi on emakeelt funktsionaalselt kasutama õpetada või osata selle õpetuse tulemust standardset, adekvaatselt ja objektiivselt mõõta.

Emakeele gümnaasiumiõppe rakenduseesmärgid

Noorel inimesel on väga raske aimata, mis teda pärast keskkooli ootab. Olgu sihiks akadeemiline või rakenduskõrgharidus, keerukast abstraktsest tekstist kõrgkoolis ei pääse. Seda tuleb lugeda sadu ja ehk mõnel alal tuhandeid lehekülgi. Loenguid tuleb osata täpselt kuulata, nende aine läbi ja selgeks mõelda. Suure osa üle loetust ja kuuldust peab suutma häälekalt aru pidada ja vaielda. Sadu lehekülgi tuleb endal kirja panna, osates oma eesmäärke sõnastada, seisukohti ja tulemusi võõrski keeles loetuga või külalislektori loengus kuulduga põimi-

da, mitut eri arvamust ühendada ja vastandada, kinnitada või kummutada. Kõike seda peaks tegema kord argumenteerides, kord kirjeldades, näiteid tuues või seletades. Teadmised arenevadki ainult dialoogis, omaenese ja teiste, oma rahva ja teiste hoiakuid-mõtteid kõrvutades ja sümbioosi otsides, näiteid ja vastunäiteid leides, õppides ja kaheldes – ikka kellegi tekstide toel.

Tööl ootab keelemaailm, kus edukas karjäär töötab tarvet enam kui veerandi ajast teisi tähelepanelikult kuulata. Enam-vähem võrdsel määral aega võtab enese suuliselt selgekstegemine, tarve teabe-, aime- ja ametitekste lugeda ning asutuse nimel või sees kirjutada.⁴ Keele osatähtsus töösuhtluses kasvab kiiresti ning kuulamis- ja väljendusoskus on juba töö saamise sage põhieeldus.

Riigiametis ootab tihti kombinatsioon, mida inimene veel ülikooliski ette kujutada ei oska. Erialalt toidukeemik, tegutseb ta näiteks sotsiaalministeeriumi sfääris. Seal peab ta toime tulema riigi avaliku esindaja rollis, inimesi juhtides ning seadusi jm juriidiliselt kaalukaid tekste nõnda koostades, et need Euroopa õigustikku arvesse võtaksid. Mitmes Euroopa keeles lugeda tähendab ühtlasi keerukast ja paiguti erialakaugest ainest emakeeles mõelda ning arusaadavalt, täpselt ja piisava nüansirikkusega rääkida või kirjutada. Oma teadmisi tuleb ette kanda ja rakendada, teiste omi mõista ja arvestada.

Kõigeks selleks püüab õppekava inimest ette valmistada. Lisaks õpetab emakeeletund keelt kui teadusliku tunnetuse objekti, ehkki asjakohased gümnaasiumikursused on napid ega ole kõiges ehk ka parimad võimalikud.

Kas kirjand või osaoskuste eksam?

Kas kirjand on värav ülal napilt kirjeldatud koolijärgsesse maailma? Žanri poolest on kirjandile lähim esseistika, ja see tekstiliik on subjektiivsete arvamuste väljendamise vahend, millelt eeldatakse terast pilku, vahedat sulge ja vaimukustki. Teksti mõõdetavatelt tunnustelt on eestikeelne esse teaduse ja ilukirjanduse vahevorm,⁵ seega argumenteeriv ja informatiivne⁶ tekst. Ta ei nõua tingimata väidete tõestamist faktiandmetega ega arvudes mõõdetavaid tulemusi. Sarnaselt teadusega nõuab see ometi oskust näha ja analüüsida probleeme, püstitada hüpoteese, mida siis kummutada või põhjendada. Tekstilt oodatakse ilukirjanduse kombel uudset vaatenurka, isikupärast keelt, ootama-

tuid seoseid, mõttemänge ja ehk sõnamängegi. See ei ole eesmärk, milleni igaüks saaks jõuda või peakski püüdlema.

Andelaadide teooria (*multiintelligence theory*)⁷ järgi domineerib igal inimesel eri liiki andelaad, mida kokku on esialgsel arvamusel üheksa. Kellel on ülekaalukas verbaalne anne, kellel sisetunnetuse, suhtluse, liikumise anne, eriline loodustaju või loogika. Eraldi tuuakse esile näiteks eksistentsikeskne andelaad, mille tugevus aitab mõtestada elu olemust ja jätkuvust. Verbaalne andelaad võib olla tagaplaanil või puududa, ja seda tähtsam on kooli roll: emakeel on igasuguse õppimise alus ja eesmärk, milline ka inimene oleks.

Kooli asi on keelekasutusolukordade õiget gammat ette näha ja noort eriti siis õpetada, kui annet on vähe. Essevorm on aga asi, mida eesmärgiks seada ei saa, vähemalt ilma nõuete ja teemade üle tõsiselt diskuteerimata. On teemasid, mille esseistlik käsitlus nõuaks kahe tugeva andelaadi kombinatsiooni. Kidakeelne võtab riigieksami teema, ütleb kahe lausega, mis ta asjast arvab, ja argumenteerib oma seisukoha kolme fraasiga, millest ta lauset ei pea õigeks moodustada, ning vahest kinnitab oma seisukohta ka mõne kohaliku kuninga või maailmanime tsitaadiga. Funktsionaalne tulemus on väga hea, aga see ei ole kirjand.

Ehk siis kaaluda emakeele osaoskuste testi, nagu seda praegu teeb haridus- ja teadusministeerium oma eksami- ja kvalifikatsioonikeskuse kaudu? Ülikooli lingvistikaõppejõud, nagu siinkirjutaja on, näeb ennekõike neid noori inimesi, kelle kirjanditulemus on maksimumi lähedal. Ometi võib selles seltskonnas enam kui pooltel täheldada oskamatust asjalikult kirjutada. Ka üle ülikooli suulist ja kirjalikku väljendusoskust õpetades võib tõdeda sama: sissesaanu pidi kirjandi võrdlemisi hästi kirjutama, ei valda aga mingeid vähem subjektiivseid stiile, argumentatsiooni, tarbežanreid ega lugemisviise. Ta kirjutab oma vahvad mõtted ritta mõttevoolu järjekorras ning liigendab teksti reavahetusklahvi tihti ja juhuslikult vajutades.

Peale selle, et osaoskuste eksam annab ülevaate kogu kooliaja standardse emakeeleõppe tulemustest, on teda võimalik ka kirjandist märksa objektiivsemalt hinnata. Kirjand kui omaette õpiesmärk jääks pisut tagaplaanile, temaga saaks tegelda normaalses proportsioonis kui žanriga, mis komplekselt kontrollib riigi ainekavaeesmärkide teatud osa täitmist. Seesuguse arvamuse loo kirjutamine saab olla ainult üks paljudest tekstiliikidest ja -laadidest, millest igaüks vajab õpetaja

tähelepanu. Kõigi asjalike tekstide puhul on tähtis komponeerimise oskus, illustreerimise määr, alustekstide arvestamise määr, neile viitamise laad jne. Nõnda poleks nagu vähimat põhjust ametliku seisukohaga vaielda. Siiski ...

Kirjandi poolt

Kui midagi kultuuris juurdunud eitada, siis vajab see sügavat ja igakülgselt läbimõtlemist alati, seda enam aga praegu, kus oleme kultuurišokist vaevu toibumas ja uue ees. Vabaturumajandus ja õigusriik löid parimat kaasa tuues paraku meie kultuuri püsiva väärtusega fenomenidesse mõra, Euroopa Liit ähvardab uute destruktoritega. Tava võib osutada tähtsamaks, kui julgeme arvata.

Esiteks ei saa riigikirjandite hindamine olla kaugeltki nii subjektiivne, kui see esmapilgul paistab, sest selle tekstiliigi ja tema õpetamise viisi üle on aastakümneid (ja mõneti ligi sada aastat) aru peetud. Objektiivne on ta selles mõttes, et just oma õpetaja võib noorelt inimeselt võtta usu endasse, oma mõtteviisi ja väljenduslaadi, või siis kergitada enesehinnangu ebaadekvaatselt kõrgeks. Riigi käest saab kahe täpsemini koolitatud inimese arvamuse, vajaduse korral kolmandagi. See on üsna ilmselt objektiivsem kui üks ja ainus õpetajahinne. Karta ei ole siis kuigivõrd vaja. Pigem on vaja kirjandi olemuse, nõuete, liikide üle aru pidada, õpetada hindajaid, hinnata hindaja taset eksperdi omaga võrreldes⁸ jms. Ametliku seisukohaga, et hindajaist peaks kolmandik olema ülikoolidest⁹, ei saa seejuures nõustuda, sest sel määral vabu õppejõude ei ole meil siinmail ja kevadisel ajal kuskilt võtta, liiati küsigem, mil määral on seal üldse leida kirjandi hindajana asjatundlikke.

Teiseks tuleb mõelda sootuks muule, ja see on meie kultuuri jätkuvus, meie keelsus kui järjepidevus. Selleks et kirjakeel püsiks ja kannaks kultuuri, aga ka seoks elavaid põlvkondi pidevalt, peab ta optimaalsel määral säilima ja muutuma. Ühisosa nõuab ka ühist lugemust, ühtviisi kõigile tähtsaid tekste, tõlgenduskultuuri olemasolu ja elavust jpm, mis peaks muutuma omaette avaliku arutelu aineks. (Juhin selle ülitähtsa teema juures tähelepanu Rein Veidemanni sõnavõttudele.¹⁰)

Kirjandi kaotamine on allkirjutanu arvates viimane piisk karikas: ilukirjanduse lugemine ei ole loomulik vaimutegevus ka neil koolinoortel, kelle vaimne võimekus kahtlemata lubaks raamatuilmas orien-

teeruda. Kirjandite ilukirjanduspõhised teemad on omal kombel kindlam baas kui vabad, ja nii ajendab just kirjand mõnigi kord süüvima raamatusse, mida muidu kätte ei võeta. Ja kui üks Juku jätabki tähtsa raamatu lugemata, sunnib kirjandiks valmistumine klassis teda ometi kaasa mõtlema, kuulama, olgu või pisiblufi käsiraamatu kombel omi seisukohti leidma, või ehk ... mõnd näitkohta ka lugema. Mõni asendab raamatu filmiga või vaatab lugemistükki teatris, ometi on seegi kultuur.

Keel ei saa olla separaatne õpiobjekt, tekstid ja nende tõlgendus, tekstid kui eeskuju – kõik see on tema loomulikke osi. Kirjand mõõdab ühtaegu lugemis- ja tõlgendusoskust ning keeleoskuse funktsionaalsuse üht külge omal vägagi nõudlikul moel. Ta on õigupoolest tõesti omal kombel pigem küpsustest kui eesti keele igakülgse oskuse näitaja. Mõtteinete pakub nii küpsuse saavutamine kui ka inimese eneseväärakaks isiksuseks kasvatamine, ja emakeel on just oma kirjandis kohtuvate külgedega seejuures keskseid aineid.

Kus on siis väljapääs?

Ehk on kõige mõistlikum säilitada kirjand ja lubada selle asemel valida eesti keele riigieksamiks osaoskuste testi. Hundid söönud ja lamabad terved. Domineeriva kunsti- ja eksistentsitajuga noored valivad kirjandi, organiseerija tüüp mõtleb järele, kinesteetiliselt andekas ja verbaalse ande vähesuse all kannatav matemaatiliselt laadi andega noor valivad testi. Kuivõrd keel on ajalooliselt naiste atribuut, siis ei ole võimatu, et meessugu pisut tihemini osaoskuste testi eelistab.

Tuleb aga hoiatada selle eest, mida näitab eesti keele kui teise keele testimise kogemus: riik peab ise olema enne valmis, kui ta teisi mõõdta hakkab. Eksamikeskuses peab olema testimise asjatundja ja emakeeleoskuse komponentide testimise asjatundja; statistik, kes tulemusi oskab testiüksuste ja sooritajarühmade kaupa analüüsida, ja aineekspert, kes oskab statistikat nõutada ja lugeda; eksperthindajad, kes suudavad teistele hindamispõhimõtteid igakülgsest kirja panna ja kommenteerida ning kellega võrreldes läbitud katsehinnete skaala lubab tegelikke hindajaid valida jne.

Enamikule lootelust tuleb aga mõelda sõltumata sellest, kas eesti kooli eesti keele riigieksam muutub või ei. Aasta-kahega ei ole me ei asjalikuks kirjandihindamiseks ega eksamitüübi muutusteks valmis.

Seni aga võib nii emakeele õpetaja, õpiku koostaja kui ka iga noor inimene ise mõelda, kuidas motiveerida keeleoskajaks pürgijat, kui nõudlikku kirjakeelt on vaja ettekujutamatus akadeemilises õpi-astmes ja imekaugele jäävas tööelus. Kuidas neid asju ühendada? Kirjandiks valmistumise etapid on vaimurikkad, asjalik tööelu kipub tekstide laadilt olema suisa nüri. Järelikult tuleb leida mingeid nippe. Tuleb mõelda, kuidas inimese võime asjalikult lugeda, täpselt ja empaatiliselt kuulata, kaasa mõelda, arutleda ja kirjutada ei tuleks kätte igavuses ega jääks ka tulemata.

Lapsepärastame ja lapsepärastame kooli õpivara, siis aga imestame, et ülikooli jõuavad infantiilid, kes tera sõkaldest ei erista, vaid kõik ära nokivad, imestades hinde üle, mis nende seedimisvõime nõrkuse esile toob. Ehk peaks kogu oma kasvatusorientatsiooni muutma nii, et tõstaksime 12-aastase mingilgi määral lugupidavalt täiskasvanu kõrvale? Ehk oleks viimane aeg panna asjaliku keelesuhtluse õpetamise koormus kõigi osaskuste teadliku arendamise huvides enam muude ainete õpikute ning õpetajate peale? Allakirjutanu ootab meel-
sasti kõiki reaktsioone ja arvamusi aadressil *kristake@tpu.ee*.

-
- ¹ Gümnaasiumi riigieksamite statistika 2003. Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus <http://www.ekk.edu.ee/statistika/index.html>. 30.03.2004.
 - ² Eesti keel. Riigieksam 2003. Riigieksam 2004. Koostanud M. Hennoste. Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus. Tallinn, 2003.
 - ³ Allikas: Gümnaasiumi riigieksamite statistika 2003...
 - ⁴ **Ronald A. Adler, Jeanne Marquardt Elmhurst**, *Communicating at Work: Principles and Practices for Business and Professions*. Europe: McGraw-Hill Education, 2002.
 - ⁵ Seda Jaan Unduski esseistlikus laadis esitatud oletust kinnitab Heidi Meieri uurimus; vt: *Essee allkeelte võrdluses. – Tekstid ja taustad II. Tekstianalüüsi vaatepunkte*. Toimetanud R. Kasik. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 26. Tartu, 2003, lk 116–135.
 - ⁶ Informatiivsuse all ei mõelda siinkohal uute teadmiste andmist, vaid teksti, mis lugejale midagi mõtlemapanevat ütleb, midagi uutmoodi näeb vms.
 - ⁷ **Howard Gardner**, *Frames of mind: The theory on multiple intelligences*. 2nd edition. Fontana Press. London, 1993. Ülevaade teooriast on saadaval aadressilt: <http://rsoeweb2.usc.edu/TE/Files/CTSE>. 31.03.2004.
 - ⁸ Osutan siin Hille Pajupuu ettekandele „Kuidas hinnata hindajaid”. 3. rakenduslingvistika konverents. 25.-26. märts 2004. Teesid. TPÜ, EKI; vt

<http://www.eki.ee/teesid.pdf>. 31.03.2004. Vt ka H. Pajupuu artiklit „Kas eksamihinded on õiglased?“ samas Oma Keeles.

⁹ Eesti keel. Riigieksam 2003...

¹⁰ **Rein Veidemann**, Tõlgendusvõime(kus) kui kultuuritegur. – Keel ja Kirjandus 2003, nr 10, lk 777–778. Vt ka <http://www.lc.ee/foorum/lc/euro-debatt/reinveidemann3.html>. 31.03.2004.